

Tietoarkisto tukee tutkimusaineistojen jatkokäyttöä

■ Sami Borg

Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto perustettiin 1990-luvun lopulla Suomen Akatemian aloitteesta valtakunnalliseksi palveluyksiköksi. Se sijoitettiin Tampereen yliopistoon, jonka erillinen yksikkö se on edelleen. Tietoarkiston päätehtävä on huolehtia yhteiskuntatieteellisten sähköisten tutkimusaineistojen pitkäaikaissäilytyksestä ja toimittamisesta jatkokäyttäjille erilaisiin tieteellisiin tarkoituksiin Suomessa ja ulkomailla.

Kaikki tietoarkiston peruspalvelut ovat käyttäjille maksuttomia. Tutkijat, tutkimusryhmät ja tutkimusorganisaatiot voivat luovuttaa aineiston tiedeyhteisön avoimeen käyttöön tietoarkiston kautta. Tietoarkisto solmii aineiston luovuttajan kanssa luovutussopimuksen. Siinä sovitaan aineiston säilytyksestä ja jatkokäytön ehdoista. Yleensä erityisehtoja ei ole, mutta ne voivat koskea esimerkiksi sellaisten tietosisältöjen käyttöoikeuden pidättämistä joksikin aikaa, joita ensikäyttäjä vielä aikoo käyttää omissa hankkeissaan.

Aineistojen luovuttajat hyötyvät tietoarkiston palveluista monin tavoin. Aineiston dokumentointi vakiintunein standardein ja julkaiseminen sekä koti- että ulkomaisissa datatietokannoissa on aineiston kokoajalle tieteellinen meriitti, jonka hän voi lisätä ansioluettelonsa. Tutkimusaineiston ja siitä tuotettujen tulosten huomioarvo lisääntyy, kun tietoarkisto kääntää kyselyaineiston tietosisällön englanniksi. Jatkokäytössä julkaistuun tutkimusaineistoon viitataan julkaisun tavoin tietoarkiston antaman viittausohjeen mukaan.

Aineistojen jatkokäyttö tukee eri tavoin tieteen avoimuutta ja tutkimusrahoituksen yleistä tehokkuutta. Tutkimustulosten kontrolloitavuus ja niiden toistamismahdollisuus kohentuvat avoimen käytön myötä. Jatkokäyttö tehostaa niin ikään tutkimusrahoitusta, kun muutkin kuin ensikäyttäjät hyödyntävät tutkimusaineistoa.

Siksi on ymmärrettävää, että Suomen Akatemia on jo kymmenisen vuotta suosittanut rahoittamilleen tutkimushankkeille, että niiden kokoamat yhteiskuntatieteelliset tutkimusaineistot tallennetaisiin tietoarkistoon. Vähän aikaa sitten Suomen Akatemia ulotti avoimuutta tukevan datapolitiikkansa myös tutkimusrahoituksen hakemusvaiheeseen edellyttämällä kaikkien alojen hankehakemuksilta suunnitelmaa aineistonhallinnasta. Ehto vastaa muun muassa Yhdysvaltojen kansallisen tiedesäätiön, NSF:n, nykykäytäntöä.

Hyvästä aineistonhallintasuunnitelmasta (*data management plan*) onkin pelkästään hyötyä kaikille tahoille. Sen avulla aineistojen suunnittelijoiden, kokoajien ja käyttökuntoon saattajien oikeudet ja velvollisuudet tulevat riittävästi yksilöidyiksi. Samalla tutkimusrahoittajille muodostuu käsitys siitä, miten hanke varmistaa kokoamiensa aineistojen avoimen käytön viimeistään hankkeen päätyttyä. Tietoarkisto tarjoaa avuksi kättä pidempää kotisivuiltaan löytyvässä tutkimusaineistojen tiedonhallinnan käsikirjassa (www.fsd.uta.fi).

Tietoarkiston vuonna 1999 alkanut toiminta on painottunut kvantitatiivisten tutkimusaineistojen elinkaaren hallintaan ja jatkokäytön edistämiseen. Suurin osa aineistoista on peräisin kyselytutkimuksista. Usein aineistot kuuluvat joko kotimaisiin tai kansainvälisiin aineistosarjoihin.

Rekisteriaineistoja on vain vähän. Sekä rekistereitä kokoavat ja ylläpitävät sektoritutkimuslaitokset että Tilastokeskus ovat toistaiseksi katsoneet parhaaksi vastata itse aineistojensa saattamisesta tutkimuskäyttöön. Rekisteriaineistojen käyttöä koskevissa kysymyksissä tutkijoiden on hyvä kääntyä Rekisteritutkimuksen tukikeskuksen puoleen.

Tietoarkiston tallentamat tutkimusaineistot ovat saatavissa käyttöön vaivattomasti. Jatkokäyttäjät opiskelijoista professoreihin aistivat tasapuolisen kohtelun täytettyään paperimuotoisen käyttöluopahakemuksen ja käyttöehtositoumuksen. Lomakkeet ovat saatavilla tietoarkiston kotisivuilla ja aineistot toimitetaan tilaajille parissa työpäivässä. Käyttötarkoituksen tulee olla tieteellinen tutkimus, opetus tai opiskelu. Kaupallisiin tarkoituksiin aineistoja ei luovuteta.

Mitä aineistoja tietoarkisto tarjoaa? Suositun ja kansainvälisiä vertailututkimusaineistoja ovat vuosittain kerättävät Eurobarometrit ja International Social Survey Programme -aineistot. Näissä Suomi on yhtenä maana mukana valtakunnallisesti edustavalla kyselyaineistolla. Hieman harvemmin kerätään esimerkiksi World Values Surveyn (WVS) ja European Values Studyn (EVS) aineistoja. Niiden avulla suomalaisten arvojen ja asenteiden muutosta voidaan tutkia 1980-luvun alusta tähän päivään.

Eurobarometrejä Suomessa alettiin koota 1990-luvun alkupuolella ja ISSP-ohjelmaan Suomi liittyi vuonna 2000 tietoarkiston myötävaikutuksella. Yksikkö on myös rahoittanut Suomen osallistumista WVS/EVS-hankkeisiin ja maksaa vuosittain Suomen jäsenmaksun Luxembourg Income Study (LIS) -tutkimusohjelmaan. Tämä mahdollistaa LIS-aineistojen käytön suomalais-tutkijoille. Suomen LIS-aineistot ovat alkuperältään Tilastokeskuksen tulonjakotilaston aineistoja. LIS sisältää harmonisoituja tulosaineistoja 30 maasta usealta eri vuodelta.

Lisäksi tietoarkisto on edistänyt vuodesta 2002 joka toinen vuosi koottujen European Social Survey (ESS) -aineistojen käyttöä Suomessa tarjoten käyttömahdollisuuden suomeksi dokumentoituihin data-aineistoihin. ESS:n kansainväliset, englanniksi dokumentoidut kokooma-aineistot ovat vapaasti tutkijoiden saatavilla hankkeen kotisivuilta (www.europeansocialsurvey.org).

Kotimaisia aineistosarjoja on kertynyt kolmisenkymmentä. Listalta löytyy monille tieteenaloille soveltuvia aineistoja paljon perinteisiä yhteiskuntatieteitä laajemmalta alalta. Käyttömahdollisuuksia avautuu lähes kaikille kulttuurin ja yhteiskunnan tutkimuksen tieteenaloille

sekä kyselyaineistoja hyödyntävään terveystieteelliseen tutkimukseen.

Poikkileikkausaineistoista koostuvia pitkäikäisaineistoja ovat puolueiden ajankohtaistutkimukset, Elinkeinoelämän valtuuskunnan kansalliset asennetutkimukset ja kaupunkipalvelututkimukset, joita on ryhdytty keräämään jo 1970- tai 1980-luvulla. Useimmat arkistoidut barometrit ja muut aineistosarjat alkavat joko 1990- tai 2000-luvulta. Aineistosarjojen lisäksi tietoarkistosta on saatavilla jatkokäyttöön sadoittain yksittäisiä kvantitatiivisia tutkimusaineistoja.

Myös kvalitatiivisia tutkimusaineistoja on tarjolla jo toista sataa. Suurin osa näistä aineistoista on haastatteluista purettuja ja litteroituja tekstejä. Näiden jatkokäytön kasvava suosio on yllättänyt jopa tietoarkiston omat työntekijät. Kvalitatiivisten tutkimusaineistojen arkistointiin ja jatkokäyttöön liittyy paljon kysymyksiä, joihin on löydetty vääristä järkeviä ratkaisuja, kunhan aineistot kerätään suunnitelmallisesti. Laadullisten aineistojen jatkokäyttömahdollisuuksien turvaaminen aineiston keruuvaiheessa ei heikennä aineistojen laatua.

Tietoarkisto uudistaa ja laajentaa toimintaansa seuraavien viiden vuoden aikana Suomen Akatemian infrastruktuurirahoituksen turvin. Pyrkimyksenä on vastata lähivuosina entistä paremmin tutkimuksen tekotapojen ja tutkimusaineistojen käyttötapojen muutoksiin. Tietoarkistoalan eurooppalaisen yhteistyön tiivistyessä aineistojen toimitusjärjestelmä muuttuu sähköiseksi. Yliopistokäyttäjät voivat tämän jälkeen ladata aineistoja peruspalvelutunnuksillaan. Lisäksi palveluja suunnataan uusille tieteenaloille, kuten terveys- ja kasvatustieteisiin, psykologiaan, kulttuuriin ja historian tutkimukseen. Muita kehittämisen kohteita ovat monimutkaisten aineistojen pitkäaikaissäilytys ja jatkokäyttö, ja tiedeyhteisön jäsenille tarjotaan tukea ja tietoa aineistohallintataitojen vahvistamiseksi. Tietoarkiston aineistot sekä kaikki nykyiset ja tulevat palvelut on tarkoitettu tieteelle, jossa tapahtuu.

Kirjoittaja on Yhteiskuntatieteellisen tietoarkiston (FSD) johtaja.